

Na
ŠTA
mislimo
KADA
kažemo

ENERGETSKO SIROMAŠTVO,
ENERGETSKA TRANZICIJA
I PODSTANDARDNA
ROMSKA NASELJA

Robert Kasumović, Tatjana Avramović, Predrag
Momčilović

Na šta mislimo kada kažemo...

**Energetsko siromaštvo, energetska tranzicija i
podstandardna romska naselja**

Beograd, 2023.
EDICIJA TRG

EDICIJA TRG

Urednici edicije:

Bojana Radovanović, Ivica Mladenović

Naslov:

Na šta mislimo kada kažemo...
Energetsko siromaštvo, energetska tranzicija
i podstandardna romska naselja

Autori:

Robert Kasumović, Tatjana Avramović, Predrag Momčilović

Izdavač:

Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerzitet u Beogradu; Institut
za demokratski angažman jugoistočne Evrope

Dizajn korica:

Nikola Stevanović

Prelom:

Sonja Nikolić, Tijana Baltić

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2023

ISBN:

978-86-82324-40-9

Štampa:

Donat Graf, Beograd

Tiraž:

100 primeraka

INSTITUT
ZA FILOZOFIJU
I DRUŠTVENU
TEORIJU

FONDACIJA ZA
OTVORENO DRUŠTVO
SRBIA

Ova publikacija je nastala u okviru projekta "Angažuj, inspiriši, osnaži: Rizom angažovane demokratije" koji realizuje Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu u partnerstvu sa Institutom za demokratski angažman jugoistočne Evrope, uz podršku Fondacije za otvoreno društvo. Stavovi izrečeni u tekstu predstavljaju stavove autora

SADRŽAJ:

Polazne pretpostavke.....	1
Trenutno stanje – romska podstandardna naselja i energetsko siromaštvo.....	4
Studija slučaja – naselje Crvena zvezda u Nišu.....	8
Prikaz slučaja korišćenja solarnih panela u romskom naselju	9
Lista preporuka u cilju smanjenja energetskog siromaštva i obezbeđivanja pravedne energetske tranzicije u podstandardnim naseljima.....	11
Bibliografija.....	17

Na šta mislimo kada kažemo...

Energetsko siromaštvo, energetska tranzicija i podstandardna romska naselja

Polazne pretpostavke

Srbija se nalazi pred novom tranzicijom, koja će ovog puta biti energetska, što podrazumeva prelazak iz sistema u kome se za proizvodnju energije dominantno koriste neobnovljivi izvori u sistem koji je zasnovan na korišćenju obnovljivih izvora energije. Iskustva ekonomske tranzicije govore nam da broj gubitnika ove tranzicije bio značajno veći nego broj onih koji su iz ekonomske tranzicije profitirali. Da se takva situacija ne bi ponovila i sa energetsom tranzicijom neophodno je u njenu implementaciju uvesti pravednost i socijalnu osetljivost, kako bi se zaštitili najsiromašniji koji su potencijalni gubitnici i energetske tranzicije.

Ukoliko se realizuje pravovremeno i uz socijalnu osetljivost pravedna energetska tranzicija bi mogla

omogućiti prelazak na obnovljive izvore energije i time umanjeње efekta klimatskih promena, uz unapređenje kvaliteta života svih ljudi sa naglaskom na one koji se nalaze u najmarginalizovanijim pozicijama. U ovom tekstu smo analizirali poziciju i potencijal podstandardnih romskih naselja da budu učesnici pravedne energetske tranzicije i dali predloge kako da kroz ovaj proces unapredi kvalitet života stanovnika podstandardnih naselja.

Klimatske promene kao najveća kriza sa kojom se čitavo čovečanstvo trenutno suočava, utiču na sve sfere našeg društva. Adaptacija na klimatske promene i sprečavanje njihovog daljeg napredovanja postaje jedan od prioriteta na globalnom nivou, a samim tim i regulative koja se donosi i akcija koje se sprovode. Uzrok menjanja klime je proizvodnja energije iz fosilnih goriva, odnosno emisija gasova sa efektom staklene bašte u atmosferu. Energetska tranzicija od fosilnih goriva ka obnovljivim izvorima energije, već je uzela maha u nekim delovima Evrope i sveta. Ostatak sveta prati ovu tranziciju, sporijim ritmom. Takva je situacija i u Srbiji, sam prelazak na obnovljive izvore je u zamahu, ali i dalje na samom početku.

Kao potpisnica Sofijske deklaracije o zelenoj agendi za Zapadni Balkan (Energetska zajednica 2022), Srbija se obavezala na niz konkretnih akcija. Između ostalog, zemlje potpisnice su se obavezale na povećanje udela obnovljivih izvora energije, kao i definisanje energetske i klimatske ciljeva u skladu sa pravnim okvirom energetske zajednice i na razvoj i primenu Nacionalnih energetske i klimatske planova. Ministarstvo rudarstva i energetike je otpočelo proces izrade Integrisanog nacionalnog energetske i klimatske plana za period do 2030. godine, sa vizijom do 2050 (Ministarstvo rudarstva i energetike 2022). Ovim dokumentom će biti definisan način na koji Srbija planira da poveća udeo obnovljivih izvora energije u svoj energetske miks i na koji način, odnosno kako će izgledati sprovođenje

procesa energetske tranzicije. Pored toga, ovaj dokument treba da ponudi rešenja za povećanje energetske efikasnosti, smanjenja gasova sa efektom staklene bašte, kao i na koji način će ugroženi građani naše zemlje moći da podmire potrebe za električnom i toplotnom energijom i koji sistemi podrške će biti razvijeni da im u ovome pomognu.

Sektor proizvodnje energije, što obuhvata proizvodnju električne i toplotne energije, kao i sektor saobraćaja je dominantan izvor emisije gasova sa efektom staklene bašte, sa udelom od čak 72.3 posto u globalnim emisijama (Ritchie, Roser, Rosado, 2020). U cilju smanjenja emisija i usporavanja klimatskih promena neophodno je sprovesti proces energetske tranzicije. U Srbiji je ovaj proces u začetku i predstoji dug put, tokom kog posebna pažnja mora da se posveti građanima na koje će ova tranzicija imati veliki uticaj.

Obnovljivi izvori nude mogućnost decentralizacije energetskog sistema i demokratizacije, tako da svaki građanin zemlje može da učestvuje u proizvodnji energije. Takođe, obnovljivi izvori predstavljaju potencijal za rešavanje problema energetskog siromaštva, kao problema sa kojim se puno građana našeg društva suočava. Razvijanjem zakona i podzakonskih dokumenata, kao i sistema podsticaja za korišćenje obnovljivih izvora energije, prevashodno solarne energije, jer je najdostupnija, može se, pre svega, raditi na poboljšanju životnog standarda građana koji su suočeni sa energetskim siromaštvom, ali i daljem unapređenju njihovog položaja u društvu.

Donošenjem Zakona o korišćenju obnovljivih izvora energije uveden je termin "kupac-proizvođač" u naše zakonodavstvo, status poznat i kao "prozjumer". Ovim su otvorena vrata građanima da sami proizvode svoju energiju

iz obnovljivih izvora. Daljom adaptacijom zakona, tako da se stvore potrebne olakšice za socijalno ugrožene slojeve društva, koji su u najvećem broju pogođeni energetskim siromaštvom, može se napraviti korak u dobrom pravcu ka rešavanju ovog problema i obezbeđivanja neophodne količine energije za sve.

Trenutno stanje – romska podstandardna naselja i energetsko siromaštvo

Jedna od definicija energetskog siromaštva je da je to: "Stanje u kojem domaćinstvo nema na raspolaganju dovoljno mogućnosti da obezbedi potrebnu količinu energije koja je neophodna za zdrav i dostojanstven život, i to na način koji ne ugrožava druge osnovne životne potrebe domaćinstva ili šire zajednice" (RES Fondacija 2021: 16). U Srbiji je ovaj pojam prvi put zvanično prepoznat u Zakonu o energetskoj efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije, gde se navodi da je "rezultat kombinacije niskih prihoda domaćinstava, velike potrošnje raspoloživih prihoda i nedovoljne energetske efikasnosti". Kriterijumi za utvrđivanje energetskog siromaštva još uvek izostaju, pa je nepoznat tačan broj građana koji se suočava sa posledicama energetskog siromaštva.

Danas se preko 70% primarne proizvodnje energije u Srbiji dobija iz fosilnih goriva, a u tome sa oko 65% prednjači energija dobijena iz lignita – uglja niske kalorične vrednosti (Republički zavod za statistiku 2023). Pored proizvodnje energije iz uglja, veliki procenat građana koji nisu povezani na sistem centralnog grejanja koristi drvo niskog kvaliteta za grejanje sopstvenih domova. Kombinovano, ovi energenti lošeg kvaliteta dovode i do značajnih ekoloških problema, od kojih je najvidljiviji loš kvalitet vazduha. Procenjuje se da u Srbiji više od 10.000 ljudi prevremeno premine usled udisanja zagađenog

vazduha (Program zaštite vazduha 2022). Siromašniji građani su, pored udisanja zagađenog vazduha van svojih domova, često u situaciji da udišu zagađen vazduh i unutar svojih domova, posebno tokom zime, jer za ogrev koriste drvo lošeg kvaliteta kao i zastarele šporete i peći. Zbog toga je energetska siromaštvo veliki problem za koji je neophodno pronaći odgovarajuća rešenja.

Prema podacima dostupnim za 2021. godinu troškovi stanovanja među kojim spada grejanje i hlađenje stana znatno opterećuju 51.9% građana Srbije, a u izvesnoj meri opterećuju 43.3% građana (Republički zavod za statistiku 2022). U Srbiji 20% objekata nema termičku zaštitu, gotovo 60% građevinskog fonda ne ispunjava standarde sa aspekata građevinske fizike (RES fondacija 2021: 4), a broj novoprojektovanih objekata građenih uz poštovanje najnovijih propisa energetske efikasnosti je zanemarljivo mali u odnosu na ukupan građevinski korpus. 9,9% domaćinstava u zemlji ne može sebi da priušti dovoljno topao dom, dok četvrtina nije u stanju da redovno plaća račune za komunalne usluge (Republički zavod za statistiku 2019). Ogrevno drvo za potrebe grejanja koristi čak 66% socijalno ugroženih građana (RES fondacija 2021). Kvalitet ogrevnog drveta koje koriste socijalno ugrožena domaćinstva takođe je ispod proseka. Sve navedeno ukazuje da je problem energetske siromaštva veliki i da je potrebno doneti politike koje će se ovim problemom baviti. Takođe, veliki procenat objekata koji ne ispunjavaju građevinske standardne je u vlasništvu socijalno ugroženih građana. Tu spadaju i podstandardna naselja i objekti, koji u 75% slučajeva čine romska naselja (Đorđević 2017: 25).

Često se romska naselja u Srbiji definišu kao podstandardna, a u žargonskom govoru se često karakterišu kao nehigijenska. Podstandardno naselje predstavlja područje na kome se nalaze objekti za stanovanje, a koji poseduju barem jednu od sledećih

osobina: neadekvatno snabdevanje vodom za piće, neadekvatna komunalna infrastruktura (kanalizacija, snabdevanje električnom energijom i drugo), loš pristup javnim servisima (škole, domovi zdravlja, mreža javnog prevoza), loš strukturalni kvalitet stambenih jedinica (neadekvatno izgrađeni objekti, loši građevinski materijali, starost i drugo), prenaseljenost u smislu prosečne gustine stanovnika po jedinici površine i nerešeni imovinsko pravni odnosi objekata i parcela (Nikolić, Kasumović, Krivokapić 2018: 16).

U Srbiji postoji 702 romskih naselja i u njima živi 167 975 ljudi. Utvrđeno je da u 159 ovih naselja ne postoji pristup čistoj, pijaćoj vodi ili je taj pristup neregularan. Čak 65,1 % ovih naselja u kojima živi 95 050 ljudi ne poseduje kanalizacionu mrežu. Oko 24 000 ljudi u 14,35 % (65) romskih naselja uopšte nema ili ima neregularan pristup električnoj energiji. Čak 6, 26% (44) romskih naselja se karakterišu kao slamovi jer u njima ne postoji ni vodovodna, ni električna, ni kanalizaciona mreža (Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije 2020).

U romskim naseljima, čista goriva za kuvanje koriste se u 42% domaćinstava (najviše se koristi električni šporet – 39%), dok 58% domaćinstava za kuvanje koristi goriva koja zagađuju životnu sredinu, pretežno fabrički proizvedene šporete na čvrsta goriva. Svega 13% domaćinstava u romskim naseljima za grejanje prostora koristi čista goriva. Čak 86% koristi goriva koja zagađuju životnu sredinu (od toga najviše drva – 85%). Električnu energiju za osvetljavanje prostora koristi 98% domaćinstava u romskim naseljima. Ukupno posmatrano, svega 12% domaćinstava u romskim naseljima upotrebljava čista goriva za kuvanje, grejanje i osvetljavanje, za razliku

od nacionalnog uzorka gde je taj procenat 52% (Republički zavod za statistiku i UNICEF 2019).

Prosečan broj lica po sobi koja se koristi za spavanje u romskim domaćinstvima je 2,6, dok je to u opštoj populaciji 1,5. Pored toga, romska domaćinstava žive u mnogo lošijim uslovima nego domaćinstva iz opšte populacije. Komparacija stambenih uslova pokazuje da oko 73% Roma i Romkinja ima manje od 10 m² po članu domaćinstva u odnosu na oko 26% neromskog stanovništva, dok 28,2% romskih domaćinstava ne poseduje tuš u kući prema 3,1% neromskih domaćinstava (Republički zavod za statistiku i UNICEF 2019).

Jedan od najozbiljnijih problema sa kojim se susreću Romi i Romkinje koji su stanovnici romskih naselja je pitanje legalizacije objekata unutar naselja. Legalizacija objekata u romskim naseljima je preduslov vlasničke i stambene sigurnosti njihovih stanovnika, kao i neophodan preduslov za obezbeđivanje investicija i državnih mera koje bi za cilj imale poboljšanje same infrastrukture romskih naselja. U svega 20% romskih naselja u Srbiji, proces legalizacije objekata je ostvaren ili je započet za neke objekte (Živković, Đorđević 2015: 29).

Činjenica da Romi i Romkinje nisu vlasnici objekata u kojima žive i da se romska naselja nalaze na parcelama sa više vlasnika, u mnogome komplikuje njihov položaj. Država upravo ovu činjenicu koristi kao izgovor da ne preduzima dovoljno po pitanju poboljšanja uslova života u romskim naseljima, a česti su i drugi problemi poput isključenja struje, nestanka vode, požari i pretnje Romima i Romkinjama da će biti raseljeni iz svojih domova (Nikolić, Kasumović, Krivokapić 2018: 22).

Studija slučaja – naselje Crvena zvezda u Nišu

U naselju Crvena Zvezda u Nišu živi između 600 i 700 ljudi u oko 150 kuća. Crvena Zvezda spada u najsiromašnija romska naselja u zemlji. Ovo naselje postoji više od šezdeset godina na zemljištu niške ciglane, koja je sada u privatnom vlasništvu. Sadašnji vlasnik ciglane zahteva od čelnika grada da iseli romske porodice, međutim niko od nadležnih ne nudi konkretno rešenje za stanovnike ovog naselja, pa ovaj problem ostaje nerešen.

U periodu između 2015 godine i 2019 godine Elektroprivreda Srbije je u više navrata isključivala dovod struje u naselju Crvena Zvezda, pa se dešavalo da stanovnici naselja nemaju električnu energiju kontinuirano i više od pet meseci i to u zimskom periodu godine. Dovod struje je isključivan zbog neizmirenih dugovanja koja su se gomilala usled malog broja strujomera i zajedničke potrošnje koja je lako vodila korisnike u crvenu, najskuplju zonu i uvećavala troškove električne energije.

Prema rečima Mirsada Taira, problemi sa strujom su višestruki. Osnovni je to što se preko svega par strujomera snabdeva čitavo naselje, te se lako ode u crvenu zonu potrošnje. Objašnjava da je u naselju nekada bilo tridesetak strujomera, ali da ih je sada svega par i da su ostali primorani da zajednički koriste i plaćaju električnu energiju što uvećava troškove. Nemogućnost uvođenja individualnih priključaka za električnu energiju uvećava mogućnost pojave požara ali pada napona na mreži usled istovremenog prekomernog korišćenja.

U naselju Crvena Zvezda većina ljudi prima socijalnu pomoć ali nema mogućnost da dobije status povlašćenog potrošača električne energije baš usled naplate zajedničke potrošne električne energije.

Osim nesigurnosti u pogledu snabdevanja električnom energijom stanovnici naselja Crvena Zvezda su u konstantnom strahu od najavljenih raseljavanja naselja usled pritiska privatnog vlasnika na grad Niš, pa je gradonačelnica u januaru 2023. izjavila da se uskoro očekuje raseljavanje naselja. Ovo nije prvi put da najavljaju izmeštanje naselja. Izgradnju stanova i raseljavanje naselja Crvena zvezda predstavnici grada najavljivali su i 2018. godine. Ipak, do realizacije kako su tada rekli poslednje faze projekta nije došlo, tako da sada ostaje da se vidi koliko će trebati vremena da se najavljene akcije realizuju.

Prikaz slučaja korišćenja solarnih panela u romskom naselju

Arif Haziri je stanovnik "Crvene Zvezde", jednog od najvećih romskih naselja u Nišu. On ima 35 godina, ženu, troje dece školskog uzrasta i čitavog života živi u ovom naselju. Posедуje kuću od oko 100 kvadratnih metara, koja nije ozakonjena poput velike većine objekata u ovom naselju.

Stanovnici ovog naselja ne poseduju individualne priključke na električnu mrežu, već se čitavo naselje snabdeva sa dva strujomera, što znači da su stanovnici naselja sami razvili sopstvenu elektro mrežu po čitavom naselju. Zbog ovoga su problemi snabdevanja strujom stanovnika ovog naselja česti. Danas u naselju ima struje samo zahvaljujući naredbi međunarodnog suda za ljudska prava u Strazburu, koja je stigla nakon tužbe Evropskog centra za prava Roma (European Roma Rights Center 2015).

Arif Haziri je samo jedan od mnogih stanovnika naselja Crvena Zvezda koji je morao da se suoči sa problemima života bez struje. Nakon što je u toku 2018. godine svim stanovnicima ovog naselja isključena struja na

više meseci (Milić 2018), Arif je rešio da uvede struju u svoju porodičnu kuću uz pomoć solarnih panela. Kako kaže, ideju je dobio od svog kolege koji je panele ugradio u svoju vikendicu.

Danas se na krovu njegove porodične kuće nalazi 5 solarnih panela, aproksimativne dimenzije 180x80 cm. U podrumu kuće nalazi se baterija koja se puni uz pomoć solarnih panela, a ona je povezana sa elektro-instalacijama u kući. Arif kaže da se sa jednim kompletnim punjenjem baterije može obezbediti 4 dana struje svoje čitavoj porodici, ali da se ova električna energija ne može koristiti za rad određenih aparata koji su energetske intenzivni, poput grejalice, bojlera ili veš mašine. Dakle porodica može nesmetano koristiti sijalice, punjače za telefone i lap-topove, pa čak i televizor za koji su morali da nabave specijalni pretvarač napona.

Prema Arifovim rečima, ugradnja solarnih panela i kupovina baterije njegovu porodicu je koštala oko 1700 eura. Kaže da je izvestan deo tog novca pozajmio od dobrih prijatelja kako bi ubrzao ugradnju. Kao glavne razloge za postavljanje solarnih panela naveo je to da je želeo da svojoj deci obezbedi nesmetano učenje i izradu domaćih zadataka, jer im je za to neophodna struja.

Arif smatra da je ugradnja solarnih panela dobra investicija ali je svestan da iziskuje velika finansijska sredstva koje većina stanovnika naselja Crvena Zvezda ali i drugih podstandardnih romskih naselja nisu u mogućnosti da izdvoje.

Lista preporuka u cilju smanjenja energetske siromaštva i obezbeđivanja pravedne energetske tranzicije u podstandardnim naseljima

Preporuka 1. Dopuniti Uredbu o energetske ugroženom kupcu tako da se ogrevno drvo uvrsti u spisak energenata koji se nalaze u uredbi.

Vlada Srbije je u decembru 2022. godine usvojila Uredbu o energetske ugroženom kupcu, ovom uredbom se definišu kategorije građana koji ostvaruju pravo na umanjenje mesečnih računa za struju, gas i centralno grejanje. Da bi postali energetske ugroženi kupci građani moraju da spadaju u određene kriterijume kada je u pitanju mesečni prihod domaćinstva, broj članova domaćinstva, površina stambene jedinice, zdravstveno stanje članova domaćinstva. Kada se potvrdi da spadaju u kategoriju energetske ugroženih kupaca, građanima se odobrava umanjenje za deo energije koji su potrošili u skladu sa veličinom domaćinstva.

Iako ova uredba targetira određeni broj građana koji se nalaze u energetske siromaštvu, ispod radara ostaju oni najugroženiji poput romske populacije koja stanuje u podstandardnim naseljima. Iako uredba prepoznaje potrebu da se primaoci socijalne pomoći svrstaju u kategoriju energetske ugroženog kupca to je ne primeru naselja Crvena Zvezda gotovo nemoguće usled nepostojanja legalnih objekata i zajedničkog strujomera koji onemogućava merenje individualne potrošne i ostanka unutar uredbom zadatih okvira.

Uredba o energetske ugroženom kupcu prepoznaje samo električnu energiju, prirodni gas i centralno grejanje kao potencijalne vidove energije na koje se može dobiti umanjenje, uprkos tome što podaci pokazuju da ove vidove

energije koriste uglavnom domaćinstva koja su u boljoj materijalnom poziciji. Domaćinstva koja se nalaze u energetsom siromaštvu kako pokazuje statistika uglavnom koriste čvrsta goriva poput ogrevnog drveta čije je cena deregulisana i za čiju se upotrebu ne može dobiti umanjeње prema postojećoj uredbi.

Kako bi se unapredila Uredba o energetske ugroženom kupcu potrebno je da se ogrevno drvo uvrsti u spisak energenata koji se nalaze u uredbi. Time bi se obuhvatio širi sloj stanovnika koji se nalazi u najvećem energetsom siromaštvu, a koji trenutnom uredbom nije obuhvaćen. Ovakvom izmenom došlo bi do barem delimičnog unapređenja ekonomskog položaja ali i konfora najugroženijeg dela društva. Takođe trenutno je dobijanje statusa energetske ugroženog kupca usko povezano uz posedovanje ili boravak u legalnom objektu koji poseduje svu potrebnu infrastrukturu. Kako bi se izbeglo da ovaj uslov bude isključujući za umanjeње troškova pri korišćenju ogrevnog drveta mogu se koristiti samo kriterijumi materijalnog statusa i broja članova domaćinstva.

Uredba o energetske ugroženom kupcu kao i druga dokumenta nastavljaju tradiciju neprepoznavanja najranjivijih grupa poput Roma i Romkinja koji stanuju u podstandardnim naseljima. Prevashodni razlog ovog zanemarivanja dolazi iz nemogućnosti i sistematskog neprepoznavanja potrebe za legalizacijom i infrastrukturnim opremanjem objekata u ovakvim naseljima.

Preporuka 2. Zamena individualnih ložišta domaćinstava podstandardnih naselja u program unapređenje termotehničkih sistema zgrada

Kao što je navedeno većina domaćinstava u podstandardnim naseljima za grejanje koristi drvo i to

uglavnom drvo lošeg kvaliteta, u kombinaciji sa individualnim ložištima malog procenta konverzije energije dolazi do velikih gubitaka energije i uvećanog zagađenja uz rast energetske siromaštva.

Kroz specijalne konkurse za marginalizovane stanovnike podstandardnih naselja potrebno je izvršiti zamenu starih i neefikasnih grejnih tela sa efikasnijim. Ova mera mora biti socijalno osetljiva prepoznata kao izdvojena unutar programa unapređenje termotehničkih sistema zgrada. Kako se većina stanovnika podstandardnih naselja ulazi u kategoriju siromašnih i energetski siromašnih potrebno je obezbediti subvencije u punom iznosu kako bi bilo moguće realizovati zamenu ložišta.

Rezultat ove mere predstavljao bi smanjenje rizika od energetske siromaštva domaćinstva iz podstandardnih naselja, manja potrošnja energenata, bolji toplotni komfor, smanjenje zagađenje i manje emisije gasova sa efektom staklene bašte.

Preporuka 3. Ubrzati proces legalizacije pojedinačnih objekata u podstandardnim naseljima

U cilju barem delimičnog rešenja problema nelegalizovanih objekata Liga Roma i Stalna konferencija Romskih udruženja (SKRUG), izradili su nacrt zakona o legalizaciji održivih neformalnih romskih naselja (AlJazeera 2014). Ovom nacrtu se predlaže da se legalizuju sva romska naselja koja imaju više od stotinu stanovnika i koja su nastanjena pre 1971. godine. Uprkos tome što je nacrt zakona predstavljen još 2014. godine Vlada Republike Srbije se još uvek nije oglasila po ovom pitanju a problemi su u proteklih 9 godina ostali isti. Čini se da za rešavanje ovog problema ne postoji interes, jer rešenje ovog problema zahteva znatne sistemske promene zakonskih okvira.

Neposедovanje legalnih objekata glavna je prepreka stanovnicima romskih podstandardnih naselja za apliciranje na konkurse koji obezbeđuju sufinansiranje ugradnje solarnih panela za proizvodnju električne energije ali i za unapređenja mera energetske efikasnosti. U konkursima se naglašava da pravo učešća na konkursu imaju domaćinstva koja ispunjavaju sledeće uslove: da je podnosilac prijave: vlasnik objekta za koji podnosi prijavu i da je podnosilac prijave vlasnik ili nosilac prava nad brojiлом. Sa druge strane ovakvi konkursi uglavnom nemaju socijalnu dimenziju pa se mogu prijaviti svi koji imaju legalizovane objekte bez obzira u kakvom se materijalnom položaju nalaze.

Preporuka 4. Izmeniti uslove konkursa za subvencije za solarne panele za domaćinstva i stanovnicima podstandardnih naselja omogućiti učešće na istim bez obzira da li poseduju legalizovani objekat ili ne.

Omogućavanje i subvencionisanje izgradnje solarnih panela u romskim podstandardnim naseljima unapredilo bi život stanovnika višestruko posebno u onim naseljima koja imaju probleme sa isključenjima električne energije. Istovremeno smanjilo bi se zagađenje i doprinelo borbi protiv klimatskih promena koje na kraju i pogađaju najmarginalizovanije poput roma koji stanuju u podstandardnim naseljima. Zato je potrebno izmeniti uslove konkursa i stanovnicima podstandardnih naselja omogućiti učešće na istim bez obzira da li poseduju legalizovani objekat ili ne. Ovo je moguće uraditi tako što će se uslovi konkursa izmeniti na način da se vezuju za lice koje aplicira a ne za legalnost objekta. Postavljanje solarnih panela na nelegalizovane objekte daleko je manja opasnost nego korišćenje jednog strujomera i zajedničke, često improvizovane mreže, usled čega se često javljaju požari ili padovi sistema. Često solarni paneli mogu doprineti stabilnosti objekta i sprečiti prokišnjavanje koje je nažalost

često u podstandardnim romskim naseljima. U slučaju raseljavanja solarne panele i inverter je lako preseliti na drugi objekat.

Ugradnja solarnih panela na objekte u podstandardnim naseljima korak je i ka uspostavljanju energetske suvereniteta i dekarbonizacije koja je prepoznata u dokumentima Republike Srbije. Ovakav vid proizvodnje energije omogućava i peer to peer razmenu između korisnika i neutrališe gubitke na mreži. Predložene izmene idu u korak ka uspostavljanju ekološki održivog i pravednog društva. Iz primera Arifa Hazirija iz naselja Crvena Zvezda kao i iz intervjua sa drugim stanovnicima naselja jasno je da interesovanje i volja za ugradnjom solarnih panela postoje ali da su materijalne okolnosti najveći problem jer stanovnici podstandardnih naselja nisu prepoznati ni od države ni od finansijskih institucija. Nakon detaljnih razgovora sa stanovnicima podstandardnog naselja Crvena Zvezda smatramo da bi predložene mere barem delimično umanjile energetske siromaštvo i da bi doprinele boljoj socijalnoj situaciji a uz to bi i doprinele borbi protiv klimatskih promena.

Preporuka 5. Podrška uključivanja marginalnih zajednica u zadruga kroz izmene zakona o zadrugarstvu i stimulisanje energetske zadrugarstva

Umesto kolektivne potrošnje struje koja se ogleda korišćenjem jednog strujomera ili svega par u celom naselju potrebno je potrošnju individualizovati, ali podsticati kolektivnu proizvodnju. Preko stimulisanja energetske zadrugarstva može se obezbediti jeftina i čista energija za stanovnike podstandardnih naselja.

Energetske zadruga nisu ni na koji način prepoznate od strane donosioca odluka, pa se ni ne nalaze u zakonskim i strateškim dokumentima. Već odavno zastareli zakon o

zadrugama u nijednom od svojih brojnih članova ne prepoznaje energetske zadruge. Potrebno je usvojiti novi Zakon o zadrugama koji će biti proširen definicijama i drugih vrsta zadruga poput energetskih. Novi zakon morao bi i da sadrži mehanizme kako da se unapredi status zadruga jer trenutno se u Srbiji prepoznaje samo privatna i državna imovina a svi drugi vidovi imovine koji nisu jedan od ova dva nalaze se u podređenom položaju. Do sada su podršku države u vidu subvencija gotovo isključivo dobijale poljoprivredne zadruge, dok ostali vidovi zadrugarstva nisu bili obuhvaćeni ovim subvencijama, pa je potrebno obezbediti snažniju finansijsku podršku drugim vidovima zadrugarstva posebno kada inicijative dolaze iz marginalizovanih zajednica.

Bibliografija

AlJazeera (2014), „Romi u Srbiji traže legalizaciju naselja“, AlJazeera 11. septembar 2014: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2014/9/11/romi-u-srbiji-traze-legalizaciju-naselja>, (pristupljeno 25. juna 2023).

Dorđević, Aleksandar (2017), *Podstandardna romska naselja u Srbiji: Pregled podataka iz Geografskog Informacionog Sistema za 2016. godinu*, Beograd: Organization for Security and Co-operation in Europe.

Energetska zajednica 2022, Sofijska Deklaracija o Zelenoj agendi za zapadni Balkan: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/2020/deklaracija-iz-sofije-o-zelenoj-agendi-za-zapadni-balkan-srp.pdf, (pristupljeno 25. juna 2023).

European Roma Rights Center (2015), *Sud u Srbiji privremenom merom naložio da se ponovo upale svetla u romskom naselju*, European Roma Rights Center: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5120_file1_sud-u-srbiji-privremenom-merom-naložio-da-se-ponovo-upale-svetla-u-romskom-naselju-7-january-2019.pdf, (pristupljeno 25. juna 2023).

Milić Vesna (2018), „Više od 100 porodica u naselju Crvena zvezda bez struje 5 meseci“, *Južne vesti* 12. decembar 2018: <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Vise-od-100-porodica-u-naselju-Crvena-zvezda-bez-struje-5-meseci.sr.html>, (pristupljeno 25. juna 2023).

Ministarstvo rudarstva i energetike 2022, *Integrisani nacionalni energetska i klimatski plan*: <https://www.mre.gov.rs/dokumenta/strateska-dokumenta/integrisani-nacionalni-energetska-i-klimatski-plan-republike-srbije-za-period-2021-do-2030-sa-vizijom-do-2050-godine>, (pristupljeno 25. juna 2023).

Nikolić, Emina, Jelena Kasumović, Jelena Krivokapić et al. (2018), *Između forme i realnosti: izveštaj iz senke o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji*, Beograd: Forum Roma Srbije

Program zaštite vazduha u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine sa akcionim planom, „Sl. glasnik RS“, br. 140/2022.

Republički Zavod za Statistiku (2019), *Anketa o prihodima i uslovima života (SILK)*, Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku i UNICEF (2019), *Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji: istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji, 2019, Izveštaj o nalazima istraživanja*, Beograd: Republički zavod za statistiku i UNICEF.

Republički zavod za statistiku (2022), *Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2021.*, Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku (2023), *Statistički kalendar Republike Srbije*, Beograd: Republički zavod za statistiku.

RES fondacija (2021), *Sve što ste hteli da znate o energetsom siromaštvu u Srbiji 2021*, RES Fondacija.

Ritchie, Hannah, Max Roser, Pablo Rosado (2020), „CO2 and Greenhouse Gas Emissions, Our World in Data“: <https://ourworldindata.org/emissions-by-sector>, (pristupljeno 25. juna 2023)

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (2020), *Mapiranje podstandardnih romskih naselja prema rizicima i pristupu pravima u Republici Srbiji*.

Uredbu o energetske ugroženom kupcu, „Sl. glasnik RS“, br. 137/2022

Zakon o energetskej efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije, „Sl. glasnik RS“, br. 40/2022

Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije, „Sl. glasnik RS“, br. 40 od 22. aprila 2021, 35 od 29. aprila 2023.

Zakon o zadrugama, („Sl. glasnik RS“, br. 112/2015)

Živković, Ljiljana, Aleksandar Đorđević (2015), *Osnovne karakteristike podstandardnih romskih naselja u Srbiji i predlog budućih razvojnih inicijativa za unapređenje uslova života romske zajednice, poglavlje 5.2.3*, Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

